

орналастыру туралы декрет пен ереже қабылданған. Декретте: «Бұл ереженің қабылдау мақсаты жер пайдалануды шаруашылықтың жағдайына қарай ыңғайластырылған, дұрыс және тұрақты қамтамасыз ету», - деп көрсетілген (6).

1928 жылғы «Жерге орналастыру мен жерді пайдаланудың жалпы бастамалары» Декретінде барлық шаруашылық мұқтаждықтарына берілген жер алқаптарын дербес категория етіп бөлмеді. Жерге орналастыру органдары алдында жеке жер пайдалану нысанының ірі социалистік жер пайдалану нысанына ауыстыру мақсаты тұрды.

Сонымен, халықты жерге орналастырудың негізгі мақсаты жер ресурстарын рационалды игеру болып табылатындықтан, жерге орналастыру сипатындағы іс-шараларды өткізгенде, ең алдымен жерді утилизациялаудың ауыл шаруашылық формаларына Қазақстанның табиғи-климаттық ерекшеліктерін ескеріле отырып, шаруашылық жүйесін бөлу мен халықты жерге орналастыруға арнайы нормативтік актілердің қабылданып, мемлекеттік уәкілді органдардың жер заңдарының нормаларын жүзеге асыруды қамтамасыз етудегі қызметінің жүйесі мен іс-шаралары қалыптасқан.

Жер құқық қатынастардың жаңа сапалы моделін жасауды және жер құқықтық тәртіптерді заңдарда оңтайлы орнықтыру, қалыптастыру, жер құқық нормаларын іске асыру теориялық өзекті мәселелер болып табылады (7, 21б.). Сондықтан жоғарыда айтылған Қазақстандағы жерге орналастыру заңнамасының қалыптасуымен даму кезеңдерінің тарихынан жер құқығының пайда болуынан бастап, жерге орналастыру мен жер процессуалдық нормалардың қатар дамығанын, оларды қолдануын жерге орналастыру іс-шаралары жер заңдарының орындалуына ықпалын тигізгенін көре аламыз (8, 8-9 бб.).

1. Ибраимова Г. Землеустройство казахского населения в первой трети XX века» (теория и практические подходы). Источник. – Караганда, 2006. - 48-50 б.

2. СУ РСФСР 1917г №1

3. СУ РСФСР 1918г №62

4. СУ РСФСР 1919г №4

5. СУ РСФСР 1919г №39-40

6. СУ РСФСР. 1928 - 69-642 бб.

7. Әбдірайымов Б.Ж. Земельный процесс в Республике Казахстан. Учебное практическое пособие.-Алматы: Юрист, 2001. – 88 с.

8 Нұғыманов Е.Е. Қазақстан Республикасында жерге орналастыру - жер қатынастарын құқықтық реттеудің әдістемесі. Автореферат заң ғылымдарының кандидаты. - Алматы, 2007. - 8-9 бб.

В статье рассматривается тенденция становления и развития правовой землеустройство казахского населения XVIII-XIX в.в.

In this article it is considered the tendencies of becoming and developing legal regulation of land of Kazakh population in XVIII-XIX centuries.

А.Ә. Бектұрғанова

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ҚОЗҒАУ САТЫСЫ – ҚЫЛМЫСТЫҢ ІС ЖҮРГІЗУ САТЫСЫНЫҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ

Қазақстанда қылмыстық процестің қылмыстың іс жүргізу сатысы басты институттарының бірі болып табылады. Аталған инстанция бірқатар объективті факторларға байланысты қалыптасады. Қазақстан Республикасының жаңа ҚІЖК-нің қабылдануы, оны қолдану тәжірибесінің болмауы, оның жетістіктерін бара-бар бағалаудың мүмкін еместігі. Мұндай факторларға жататын жағдайлар: 1997 жылғы қаңтарынан бастап ҚР ҚІЖК-нің қабылданылып, енгізілуі қылмыстық іс жүргізу міндеттерін айқындай түсті.

Қылмыстық процестің міндеттері Қылмыстың іс жүргізу кодексінің 8-бабында айтылған. Онда қылмыстық процестің міндеттері қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану болып табылады. Қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белиленген тәртіп адамды және азаматты неізсіз айыптау мен соттаудан, олардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда, - оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз етуі, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуға, қылмыстың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға жәрдемдесуге тиіс [1, 10 б.].

Қылмыстың толық ашылуы, әділ жазаның белгіленуі, қылмыстық істің жүргізу сатыларынан тұрады. Қылмыстық істің әрбір сатысы өзінше маңызды. Е.Е. Ерешев пен Б.Х. Төлеубекова іс жүргізудің өзіндік іскерлік мазмұнын ерекше атап көрсетеді. «Бірақ сатылар өзара бір-бірімен тығыз байланысты, өйткені әрбір саты бір-бірінен таралады. Бұндай байланыстылық істі шешуде негізгі міндет пен шешілу әдісінен туындайды», - деп көрсетеді [2, с. 109].

Процессуалдық қарым-қатынас - бір-бірімен тығыз байланысқан нормалармен; бір мақсатқа негізделген құқықтық іс жүргізу.

Қылмыстық іс жүргізу - тергеулік, прокурорлық, сот органдарының құқықтық қарым-қатынасы. Бұл қарым-қатынас қылмыстың іс жүргізу нормаларымен өзгеріп, дамып немесе тоқтатылып отырады.

Процеске қатысушылардың іс-әрекеті арнайы тәртіппен жүргізіледі. Тәртіп істің дұрыс жүргізілуін, әділ жаза белгіленуін қамтамасыз етеді. Осыған сәйкес проф. М.С. Строговичтің мына айтанын еске түсірейік: «Қылмыстық іс жүргізу сатылары – қылмыстық іс жүргізудің сипатталуы, процессуалдық іс-әрекет және процессуалдық қарым-қатынас. Егер бірінші саты толық жүзеге асса, іс сол кезде ғана келесі сатыға ауысады» [3, с. 66].

Соған орай қылмыстық процесс – бұл тек қана мемлекеттік органдардың қылмыстық заңдарының бір бөлігі ғана емес, сонымен қатар оның нақты жүйесі.

Қылмыстың іс жүргізу теорияларының авторлары қылмыстың іс жүргізу сатыларын төмендегідей сипаттайды:

1. Қылмыстық істегі негізгі міндет;
2. мемлекеттік органдардың, т.б. тұлғалардың істі шешуі;
3. процессуалдық форма тәртібі;
4. іске байланысты шешімнің сипатталуы;
5. әрбір сатының заңға сәйкес мерзімнің белгіленуі [4, с. 9].

ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексінде Қылмыстық іс жүргізу сатылары айтылғанымен, онда нақты тоқталмаған. Қылмыстық іс жүргізу ғылымында іс жүргізу сатылары аса кең, ауқымды ұғым ретінде қарастырылады. Ғалымдар оларды бір-бірінен бөлуге болмайды дейді, олар керісінше бір-бірін толықтырады дейді.

Проф. И.В. Тыричев келесідей анықтама береді: «Саты - бұл бір-бірімен тығыз байланысты, бірақ өзара процестің бөліп, өзінің міндетімен ерекшеленеді» [5, с. 15].

Байқағанымыздай автор қылмыс сатыларының негізгі белгілеріне тоқталған. Е.Е. Ерешев пен Б.Х. Төлеубеков сатыны – қылмыстық іс жүргізудің бөлек бір бөлімі ретінде және сот билігінің жүзеге асуының көрінісі ретінде қарастырады [2, с. 11].

К.Х. Халиков сот билігі деп мемлекеттің атынан биліктің әділ жүргізілуі және бұзылған құқықтарды қалпына келтіруді түсінеді, бұзылған құқықтарды қалпына келтіру үшін мәжбүрлеу шараларын қолдануды түсінеді [6, 172 б.]. Ш.М. Шарипов сот билігін мемлекеттің атынан шешім қабылдауы деп түсінеді [7, 13 б.]. Сот билігін зерттей келе К.А. Маркс сот билігін мемлекеттік биліктің тәуелсіз қызметі ретінде қарастыру керек деген. Мемлекеттің арнайы органы ретінде мемлекет атынан сот биліп жүзеге асады [8, 38 б.]. А.П. Рыжаков қылмыстық іс жүргізудің сатысы ретінде өзара тығыз байланысты жүзеге асатын қылмыстық процесті айтады.

Жоғарыда айтылған ойды зерделей келе біз мынаны ұсынамыз:

Қылмыстық іс жүргізу сатысы - бұл өзіндік жеке сот ісін жүргізу, ол өзінің мазмұнымен ерекшеленеді. Әрбір саты қылмыстық іс жүргізудің аяқталған бір бөлімі ретінде көрініс табады [9, 8 б.]. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, келесіні айта аламыз:

- қылмыстық іс жүргізу сатысы істің мазмұнына сәйкес жүзеге асады;
- әрбір саты өзінің алдындағы сатыдан туындайды;
- қылмыстық іс кез келген сатыда тоқтатылуы мүмкін;
- істің бір сатыдан екінші сатыға өтуі бұзылған құқықты қалпына келтіруге жәрдемдеседі.

Сонымен, қылмыстық іс жүргізудің сатылары болып: қылмыстық істі қозғау; алдын ала тергеу; басты сот талқылауы; заңды күшіне еңбеген сот шешімін қайта қарау; сот шешімінің орындалуы. Сонымен қатар екі қосымша сатысы қарастырылған: қадағалауы немесе істі қайта қарау және жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша істі қайта қарау.

Қылмыстық іс қозғауға уәкілеті бар лауазым иелері осындай шешім қабылдаған кезден бастап ҚІЖК бойынша қылмыс жасау жағдайларын, оны жасаған адамды, айыптының қылмыстық із түзудің негіздерін анықтау секілді мақсаттарға жету үшін көзделген кез келген іс жүргізу әрекеттерін қолдануға құқылы [14, 6 б.]. О.В. Арсентьев: «Қылмыстық іс қозғау қылмыстық іс жүргізудің өзіндік сатысы туралы ереже адвокат үшін өте маңызды. Оған қылмыстық іс жүргізу сатысын сипаттайтын

барлық белгілер тиесілі: нақты мақсаттар, процестің негізгі қағидаларының өзіндік көрініс табуы, әрекет және құқықтық қатынастардың айрықша шеңбері», - деп жазды [10, 22 б.].

Э.П. Кенжибекова: «Қылмыстық істі қозғау сатысы саяси мәнге де ие болады. Қылмыстық іс қозғау туралы мәселені дұрыс және жылдам шешу қылмыстық тәртіп пен заңдылықтың нығаюына, қылмыспен күрес шараларын өткізуге, сондай-ақ қылмыстың алдын алу мен ескерту шараларын қолдануға өз әсерін тигізеді» - деп жазды [11, 7 б.].

Қылмыстық істің қозғалу мәні бойынша бір уақытта тұлғаны қылмыстан жәбірленуші деп тануды білдіреді [12, с. 45]. Және «қылмыстық істі қозғау кезінде алдын ала тергеу органдарының міндеті - ол қылмыстан жәбір көрген тұлғаның құқықтық мәртебесі туралы мәселені қарау [13, с. 23].

Э.П. Кенжибекова: «Қылмыстық іс қозғау сатысы — қылмыстық іс жүргізудің дербес сатыларының бірі. Сондықтан, ондағы мәселелер дер кезінде және дұрыс шешілуі тиіс» - деп қарастырды [11, 7 б.].

Бұрын қылмыстық іс қозғаудың анықтамасын жасауда біз қылмыстық процестің бұл бөлігін дербес саты деп атағанбыз. Бұл дегеніміз, - осы кезеңде пайда болған құқықты қатынастары, оларды өзге іс жүргізу сатылары мен кезеңдерінен оқшаулайтын өзіндік белгілерге ие болғандығын білдіреді, өйткені олар, біріншіден, осы сатының мақсаттары жүзеге асыратын іс жүргізушілік құралдарының мақсаттары мен міндеттері жөнінен, екіншіден, олардың сипаты мен құрылымы жөнінен ерекше белгілерге ие болады [14, 6 б.]. А.П. Рыжаковтың анықтағанындай, қарастырылатын сатының екі бірдей міндеті бар. Біріншіден, әрбір жасалған қылмыс фактісіне жауап беру керек. Яғни, қылмыс құрамының объективті жақтарының белгілері бар кез келген арызды (хабарламаны) дереу тіркеуге алу қажет. Екіншіден, қылмыстық процестің кейінгі кезеңдерін шектеу, атап айтқанда алдын алу тергеу сатыларын а) іс жүргізуде болмаған; ә) ешқандай қылмысқа жатпайтын, яғни қылмыс құрамының объективті жақтарының ең болмағанда міндетті бір белгісі жоқ, оның ішінде маңызы шамалы (әкімшілік, тәртіптік және басқа теріс қылықтар) [15, с. 9] бірде-бір белгісі жоқ фактілерді қарастырудан сақтандыру керек. Бұл анықтаманы даусыз деуге болмайды [14, 7 б.]. Егер іс заңды себепсіз және негізсіз қозғалған болса, прокурор өз қаулысы арқылы тергеушінің немесе тергеу органының қаулысын жояды, қылмыстық іс қозғаудан бас тартылады немесе егер ол бойынша тергеу әрекеттері жүргізілген болса, іс тоқтатылады. Егер бұл жасалмаса, адвокат тиісті прокурорға істі қозғаған тұлғалар әрекетінің заңдылығы бойынша шағымданады, ал егер қабыл алынбаса, жоғары тұрған прокурорға шағым бере алады.

1. Қылмыстық іс жүргізу кодексі (1998 жылғы 9 12 УЧ. 307-і, 2000 жылғы 29 наурыздағы 34 42-ІІ және 2000 жылғы 5 мамырдағы 47-ІІ Қазақстан Республикасының заңдарымен өзгертулер мен толықтырулар енгізілген мәтін) 2-басылымы. - Алматы: Жеті жарғы, 2000. - 608 б.

2. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая. Академический курс: книга первая / под ред. д.ю.н., профессор Б.Х.Толлеубековой. - Алматы: ТОО Издательская компания «НАЯ», 2004. С. 414.

3. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. - М.: Издательство «Наука», 1968.

4. Советский уголовный процесс / Под ред. Н.С.Алексеева и В.З. Лукашевича. - Л., 1989. - 470 с.

5. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник /Отв ред. П.А.Лупинская. -М.: Юрист, 1999.

6. Халиков К.Х. Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органдары. - Алматы: Сана, 1995.

7. Шарипов Ш. Судьяның тәуелсіздігі: Оқу құралы. - Алматы: Дәнекер, 2003. - 115 б.

8. Мәми Қ. Қазақстандағы сот реформасының даму кезеңдері. - Астана, 2003. - 221 б.

9. Уголовный процесс Казахской ССР. Ч. 1 Общая /Под ред. А.М. Мамутова, Ю.Д. Лившица. — Алма-Ата: Мектеп, 1989. - С. 220.

10. Арсентьев О.В. Адвокатура. Адвокат в уголовном и гражданском процессах. Нотариат: учебное пособие. - Костанай, 1998. - 192 с.

11. Кенжибекова Э.П. Қылмыстық іс қозғау сатысындағы дәлелдеу мәселелері: заң ғыл. канд. автореф. ...: 12.00.09. - Алматы, 2006. - 26 б.

12. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу уголовно-процессуальные функции. — М.: Юрид. лит., 1986. - 159 с.

13. Журсимбаев С.К. Актуальные проблемы обеспечения прокурором прав и свобод человека и гражданина на досудебных стадиях уголовного процесса: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. — Алматы, 2000. - 26 с.

14. Рыжаков А.П. Уголовный процесс: Возбуждение и отказ в возбуждении уголовного дела.-Тула, 1996, с. 280.

В статье рассматривен вопрос о понятии стадии уголовного процесса, его признаках.